

УДК 391

ЧЕРНИШ М.О.

Київський національний університет технологій та дизайну

**МИСТЕЦЬКА РЕФЛЕКСІЯ МОДЕЛІ САКРАЛЬНОГО
ВЕРХУ ВЕРТИКАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ОБРЯДОВОГО
СТРОЮ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ ХХІ СТ.**

Мета. Дослідити явище мистецьких рефлексій моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю в контексті художньої культури України ХХІ століття.

Методика. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань використано такі методи мистецтвознавчого дослідження, як метод порівняльного аналізу, історично-художній аналіз зразків моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю. Структурний аналіз у вивченні літературних джерел.

Результати. Автор припускає, що на заміну вишуканим, складним та цікавим моделям сакрального верху вертикальної структури обрядового строю з часом приходять досить прості у вжитку сучасні мистецькі моделі сакрального верху, які виконують суто фізіологічну роль.

Наукова новизна. Аналізуючи мистецькі моделі сакрального верху, автор статті виокремлює актуальні тенденції стосовно носіння головних уборів, та дає припущення щодо можливих чергових видозмін моделей сакрального верху вертикальної структури обрядового строю.

Практична значимість. В останнє десятиріччя видозмінені (інкрустовані, вишиті бісером, та ін.) сучасні моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю набувають все більшого поширення та попиту. Зважаючи на дані тенденції, дослідження може мати широке практичне застосування.

Ключові слова: обрядовий стрій, головний убір, художня культура, цінності.

Вступ. Відповідаючи вимогам часу, набирають актуальності та потребують наукового аналізу культурно-історичні явища, які тісно пов'язані з духовними цінностями, зображеннями та їх поширенням. Дослідження трансформації традицій, функцій моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю, пошуки шляхів консолідації творчих сил суспільства є головною умовою цілісного відродження духовних та ідеологічних резервів української культури ХХІ століття. Осмислення історичного досвіду та створення теоретичного підґрунтя для синтезу традиційного і нового дає нові можливості у сфері розвитку художньої культури ХХІ століття.

Об'єктом дослідження виступає модель сакрального верху вертикальної структури обрядового строю. При написанні статті було використано різноманітні методи мистецтвознавчого дослідження: метод порівняльного аналізу, історично-художній аналіз зразків моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю. Структурний аналіз у вивченні літературних джерел.

Постановка завдання. Дане дослідження присвячене осмисленню історичного досвіду моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю та створенню теоретичного підґрунтя для синтезу традиційного і нового, що дає нові можливості у сфері розвитку художньої культури ХХІ століття. Автор здійснює спробу розглянути

трансформації, функції моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю. Мета дослідження – дослідити явище мистецьких рефлексій моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю в контексті художньої культури України XXI століття.

Результати дослідження. Досить тяжко назвати іншу складову обрядового строю, яка настільки чітко віддзеркалювала б вірування людей, дух часу, смаки та уявлення, як модель сакрального верху. Модель сакрального верху вертикальної структури обрядового строю, а точніше головний убір, підкреслює станова приналежність, виступає віковою ознакою, служить завершенням структури обрядового строю. Головний убір, крім естетичної, оберегової, виконує ще й захисну функцію [6].

Д. Зелений усі головні убори поділяє на типи: рушникові, чепці, шапки та дівочі вінки. К. Мошинський дає іншу порівняльно-класифікаційну схему: перев'язь-пов'язка, чільце-діадема і корона з пір'я. Г. Маслова розподіляє дівочі головні убори на смужки тканини, обручі з твердою основою, вінці, вінки, уплітки, налобники з металевими підвісками. У кожному в основу класифікації головних уборів закладені різні ознаки, а саме: форма, конструкція, матеріал.

Г.Г. Стельмашук вважає, що у XIX – XX ст. традиційні головні убори українців сформувались. За нових історичних умов головні убори уже не мали перспективи подальшого творення та продовжували використовуватись у сфері традиційного побутування [1]. Основні різновиди головних уборів XIX – XXI ст. наведені на рис.1.

Як приклад, на Чернігівщині до початку XX століття основними були рушникові головні убори, а саме: намітка та зав'язка (найпоширенішою вважалась намітка) – мали не тільки ужиткове та естетичне призначення, а виконували ще й ритуальні та оберегові функції (рис.1 – б), в)) [3].

На сьогоднішній день представлені намітки у Чернігівському історичному музеї ім. В.В. Тарновського – мають вигляд довгого рушника, який витканий з домотканого напівпрозорого полотна. Рушник був оздоблений блакитними або червоними смужками на кінцях. Ознайомитись з прикладом можна на рис.1 – в).

Намітка, як елемент жіночого обрядового строю, згадується в описах Городнянського, Конотопського, Стародубського, Суразького, Козелецького повітів. У Козелецькому повіті головний убір в'язали пропускаючи один кінець під підборіддям (рис. 1 – б)). Також використовували інший спосіб позування, коли одним кінцем обгортали голову, а інший кінець викладався як драпіровка [1].

Вважалось, що намітку носили в основному жінки похилого віку. Інколи намітку жінки вдягали у святкові дні. Необхідно наголосити, що накручування полотна намітки на голову мало оберігову функцію, так як символізувалось з колом [5]. Використовування намітка на весіллі мало охоронну функцію. На Чернігівщині під час весілля наміткою покривали молоду. Багаторазове вкриття наміткою молодої під час весілля мало оберігати “молоду” від “злих” очей. Остаточо намітку знімали з нареченої під кінець весілля.

Різновидом рушникових головних уборів є зав'язки. Зав'язки були розповсюджені у Чернігівському, Городнянському, Ріпкинському, Семенівському районах. Молоді дівчата зав'язували зав'язки на волосся, а жінки зав'язували по очіпку. Носили зав'язки переважно у повсякденні звичайні дні.

Ознайомитись із зразками зав'язок можемо у Чернігівському історичному музеї ім. В.В. Тарновського. Виготовлялись зав'язки з досить тонкої смуги лляного полотна. Кінці лляного полотна оздоблювались орнаментами ромбів, при цьому майстрині використовували техніку занизування. Символ ромба з давніх часів символізувався з родючістю [2]. У сучасний період плідно працюють у народних традиціях такі майстрині, як: І.Г. Григоренко (пом. 2006 р.), Н.В. Черняк, Л.І. Лейначук, Н.Г. Верхочуб (пом. у 1987р.), Н.Ф. Гачегова, В.В. Зайченко, молода майстриня О.В. Костюченко (Чернігів), В.О. Кейдун (м. Новгород-Сіверський), у Прилуках традиції народної вишивки розвиває К.І. Каращук. Ці майстри створюють та відновлюють зразки українського обрядового строю з різними його елементами.

Творчо переосмисливши художню спадщину минулого, ці майстрині та майстри зуміли побачити перспективи розвитку українського обрядового строю, вишивки, головних уборів, і у руслі народних традицій створюють суто сучасні вироби: тематичні рушники, панно, серветки, скатерки, комплекти сучасного жіночого одягу, чоловічі сорочки, а також головні убори.

На заміну вишуканим, складним та цікавим моделям сакрального верху вертикальної структури обрядового строю з часом приходять прості у вжитку хустки квадратної форми. Свій початок беруть від моди на ношення перських шалей та хусток, які поширились в Російській імперії. Нині, поширеними є капелюхи різних форм, жокейки, віночки, кепки, головні убори з різними нашивками (рис.1 – д)).

Висновки. На сьогоднішній день, сучасні, видозмінені мистецькі моделі сакрального верху, а саме: капелюшки, хустки, сучасні дизайнери інкрустують різноманітними стразами, оздоблюють бісером та декоративними стрічками надаючи виробам унікальності та краси.

На жаль, культура носіння головних уборів залишилась у минулому. Сьогодні вони відіграють суто фізіологічну роль: взимку зігрівають, улітку захищають від пекучого сонця. Багато назв із структури обрядового строю, а особливо головних уборів, виходять з обігу, оскільки зникають і самі реалії, для означення яких вони вживались.

Як висновок можна відмітити, що, сучасні видозмінені мистецькі моделі сакрального верху вертикальної структури обрядового строю залишаються вагомою частиною матеріальної та художньої культури українського народу, що мають велике значення для сучасності, видозмінюються та удосконалюються, але відіграють суто фізіологічну роль оминаючи духовну культуру.

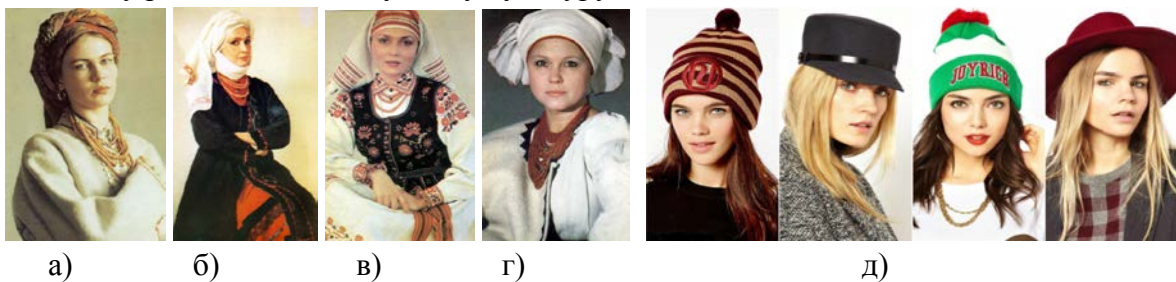

Рис. 1 – Аналоги та типізація головних уборів кінець XIX – XXI ст.
а) – Волинь, початок XX ст., б) – Київщина, кінець XIX – початок XX ст.,
в) – Чернігівщина, кінець XIX ст., г) – Сумщина, кінець XIX ст., д) – Головні убори початку XXI ст.

Список використаних джерел

1. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация / В. Білецька // Матеріали до етнології та антропології. – Львів, 1929. – Ч. 1. – С. 11 – 25.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай. — К.: Акціонерне видавничо-поліграфічне товариство «Оберіг», 1993. — 504 с.
3. Горленко В.Ф. Матеріальна культура українців в контексті порівняльно-етнографічного вивчення слов'ян / В.Ф. Горленко // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 3. – 168 с.
4. Зайченко В.В. Народний одяг Чернігівщини (машинопис) / В.В. Зайченко // Архів Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського, 1996. — С. 3 – 10.
5. Стельмашук Г.Г. Традиційні головні убори українців / Г.Г. Стельмашук. – К., 1993. – 208 с.
6. Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. Матейко. – К., 1996. – 4 с.

References

1. Bilecka, V. (1929). *Ukraini sorochnki, ih tipi, evolyuciya i ornamentaciya [Ukrainian shirts, their types, evolution and ornamentation]*. Materials do etnologii ta antropologii – Materials to ethnology and anthropology, 1, 11–25 [in Ukrainian].
2. Voropai O. (1993). *Zvichai nashogo narodu [Customs of our people]*. Akcionerne vidavnicno_poligrafichne tovaristvo «Oberig» – Publishing and printing joint stock company «Charm», 504 [in Ukrainian].
3. Gorlenko V.F. (1983). *Materialna kultura ukraïnciv v konteksti porivnyalno_ etnografichnogo vivchennya slov'yan [Financial Ukrainian culture in the context of comparative ethnographic study Slavs]*. Narodna tvorchist ta etnografiya – Folk art and ethnography, 3, 168 [in Ukrainian].
4. Zaichenko V.V. (1996). *Narodnii odyag Chernigivschini (mashinopis) [People's clothes Chernigov (typing)]*. Arhiv Chernigivskogo istorichnogo muzeyu im. V.V. Tarnovskogo – Archive Chernihiv Historical Museum V.V. Tarnovskogo, 3, 10 [in Ukrainian].
5. Stelmaschuk G.G. (1993). *Tradiciini golovni ubori ukraïnciv [Traditional Ukrainian hats]*. 208 [in Ukrainian].
6. Mateiko K. (1996) *Ukrainiinskii narodnii odyag: Etnografichnii slovník [Ukrainian Folk Costumes: Ethnographic Dictionary]*. 4 [in Ukrainian].

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕФЛЕКСИЯ МОДЕЛИ САКРАЛЬНОГО ВЕРХА ВЕРТИКАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ОБРЯДОВОГО СТРОЯ В КОНТЕКСТЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАИНЫ ХХІ СТ.

ЧЕРНЫШ М.О.,

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Цель. Исследовать явление художественных рефлексий модели сакрального верха вертикальной структуры обрядового строя в контексте художественной культуры Украины XXI века.

Методика. Для достижения поставленной цели и решения задач использованы следующие методы искусствоведческого исследования, как метод сравнительного анализа, историко-художественный анализ образцов модели сакрального верха вертикальной структуры обрядового строя. Структурный анализ в изучении литературных источников.

Результаты. Автор предполагает, что на замену изысканным, сложным и интересным моделям сакрального верха вертикальной структуры обрядового строя со временем приходят достаточно простые в употреблении современные художественные модели сакрального верха, которые выполняют чисто физиологическую роль.

Научная новизна. Анализируя художественные модели сакрального верха, автор статьи выделяет актуальные тенденции относительно ношения головных уборов, и дает предположение о возможных очередных видоизменениях моделей сакрального верха вертикальной структуры обрядового строя.

Практическая значимость. В последнее десятилетие видоизмененные (инкрустированные, вышитые бисером и др.) современные модели сакрального верха вертикальной структуры обрядового строя приобретают все большее распространение и спрос. Учитывая данные тенденции, исследование может иметь широкое практическое применение.

Ключевые слова: *обрядовый строй, головной убор, художественная культура, ценности.*

ARTISTIC REFLECTIONS MODEL OF VERTICAL SACRED RITUAL TOP STORY IN THE UKRAINE ARTISTIC CULTURE OF THE XXI CENTURY

CHERNYSH M.

Kyiv National University of Technologies and Design

Purpose. Research the phenomenon of artistic reflection top model of vertical structure of the sacred ritual system in the context of the artistic culture of Ukraine of the XXI century.

Methodology. To achieve the goal and objectives, the following methods of artistic studies as a method of comparative analysis, historical and artistic analysis of samples of the top model of the vertical structure of the sacred ritual system. Structural analysis of a study of the literature.

Findings. The author suggests that the replacement of refined, complex and interesting models of the top of the vertical structure of the sacred ritual system eventually come fairly easy to use contemporary art top model of the sacred, that perform a purely physiological role.

Originality. Analyzing the patterns of sacred art of the top, the author highlights the current trends with respect to wearing hats, and gives suggestion on possible modifications of the next top model of the vertical structure of the sacred ritual system.

Practical value in the last decade modified (encrusted, embroidered with beads and others.) models of the sacred top of the vertical structure of the ceremonial system are becoming more widespread and demand. Given these trends, the study may have wide practical application.

Keywords: *ritual order, headgear, art culture and values.*